

Planinska zveza Slovenije
Komisija za varstvo gorske narave
Usposabljanje za : VARUH GORSKE NARAVE (2025)

SEMINARSKA NALOGA VGN

**NABIRALNIŠTVO -
pravne omejitve
s primerom domorodne zavarovane (rumeni svišč
- *Gentiana lutea*)
in domorodne nezavarovane rastlinske vrste
(čemaž - *Allium ursinum*)**

Avtor: mag. Darja Kebe, dipl.ing
PD Viharnik

Mentor: dr. Maša Kovič Dine
Katedra za mednarodno pravo
Pravna fakulteta v Ljubljani

1. UVOD

Nabiranje prosto rastočih rastlin je v Sloveniji zelo priljubljena dejavnost, ki ima globoke korenine v ljudski tradiciji. Že stoletja ljudje v naravi nabirajo rastline za prehrano, zdravilstvo, pripravo pijač in druge namene. Danes se nabiralništvo ohranja kot način povezovanja z naravo, rekreacije in dopolnilnega vira za domačo rabo. Vendar pa nepremišljeno in nenadzorovano nabiranje lahko negativno vpliva na naravno okolje, ogroža določene rastlinske vrste ter poruši ravnovesje v občutljivih ekosistemih.

Zaradi tega slovenska zakonodaja jasno ločuje med zavarovanimi in nezavarovanimi vrstami ter določa pravila, pogoje in omejitve za njihovo nabiranje. Zavarovane domorodne vrste, kot je rumeni svišč (*Gentiana lutea*), so posebej zaščitene zaradi svoje redkosti in občutljivosti na izginjanje. Iz njegovih korenin se tradicionalno pripravlja priljubljena žgana pijača, imenovana encijan ali košutnik, kar še povečuje pritisk na njegovo naravno rastišče.

Po drugi strani imamo primere nezavarovanih vrst, kot je čemaž (*Allium ursinum*), ki je v Sloveniji razširjen in dostopen na številnih gozdnih območjih. Zaradi bogate vsebnosti vitaminov in prijetnega okusa je ena izmed najbolj priljubljenih spomladanskih divjih rastlin. Čeprav ni zavarovana, je tudi pri čemažu potrebno upoštevati količinske omejitve in pravila trajnostnega nabiranja, saj lahko pretirano izkoriščanje lokalno osiromaši pojavnost te rastline.

Namen te seminarske naloge je raziskati razlike v normativnem urejanju med zavarovanimi in nezavarovanimi rastlinskimi vrstami v Sloveniji ter opozoriti na pomen njihovega trajnostnega nabiranja. Analiza bo predstavljena na primeru domorodne zavarovane vrste rumeni svišč (*Gentiana lutea*) in nezavarovane vrste čemaž (*Allium ursinum*). S tem želimo poudariti, kako pomembno je spoštovanje zakonodaje in odgovorno ravnanje posameznikov pri ohranjanju naravne dediščine.

2. DOMORODNE ZAVAROVANE RASTLINSKE VRSTE

2.1. Pravni okvir

Zakon o ohranjanju narave (Uradni list RS, št. 96/04 – uradno prečiščeno besedilo, 61/06 – ZDru-1, 8/10 – ZSKZ-B, 46/14, 21/18 – ZNOrg, 31/18, 82/20, 3/22 – ZDeb, 105/22 – ZZNŠPP in 18/23 – ZDU-10) v 11. členu določa, da je domorodna rastlinska vrsta tista, ki je v določenem ekosistemu naravno prisotna; od vrst, ki so bile iztrebljene, se za domorodne štejejo tiste, za katere v ekosistemu še obstajajo približno enaki biotopski in biotski dejavniki, kot so bili pred iztrebitvijo.

Na podlagi Zakona o ohranjanju narave, ki je v pristojnosti Ministrstva za naravne vire in prostor je izdana Uredba o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah (Uradni list RS, št. 46/04, 110/04, 115/07, 36/09 in 15/14), ki definira in ureja naslednje rastlinske vrste:

- prizadete, kar pomeni, da njihov obstanek ni verjeten, če bodo dejavniki ogrožanja delovali še naprej,
- ranljive, kar pomeni, da bodo verjetno v bližnji prihodnosti prešle v kategorijo prizadetih rastlinskih vrst, če bodo dejavniki ogrožanja delovali še naprej,
- redke, kar pomeni, da so njihove populacije majhne in še niso prizadete ali ranljive, lahko pa zaradi ogrožanja preidejo v kategorijo prizadetih rastlinskih vrst. Te rastlinske vrste živijo na omejenih geografskih območjih ali so redko raztresene na širšem geografskem območju ali
- endemične in zahtevajo posebno pozornost, zaradi posebnosti njihovih habitatov oziroma možnih vplivov njihovega izkoriščanja na habitat in stanje ohranjenosti rastlinske vrste.

V prilogi Uredbe o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah so v poglavju A določene zavarovane rastlinske vrste, ki so domorodne na območju Republike Slovenije.

V 4. členu te Uredbe je določena izrecna prepoved trganja, rezanja, ruvanja in odvzem iz narave. 11. člen uvaja izjemo - dovoljenje za izkoriščanje rastlinskih vrst iz poglavja A priloge uredbe, ki so v

opombah označene z oznako »C«, da se lahko odvzemajo iz narave in izkoriščajo ter prevažajo, prenašajo, prodajajo, zamenjujejo ter ponujajo za prodajo ali zamenjavo, če njihovo izkoriščanje ne ogroža ugodnega stanja rastlinske vrste.

Zakon o ohranjanju narave ureja tudi delovanje v primeru nedovoljenega nabiralništva ter predpisuje globe. 161. člen zakona med lažje prekrške uvršča ravnanje v nasprotju z obveznimi pravili varstva rastlinskih vrst, ki jih predpiše vlada z globo od 1.000 do 2.000 eurov za pravne osebe. Z globo od 200 do 1.000 eurov se za prekršek kaznuje samostojni podjetnik. Z globo od 200 do 400 eurov se kaznuje tudi odgovorna oseba pravne osebe. Z globo od 40 do 100 eurov se kaznuje posameznik. 155. člen določa, da neposredni nadzor v naravi nad spoštovanjem prepovedi zakona in na njegovi podlagi izdanih predpisov izvajajo poleg inšpektorjev tudi naravovarstveni nadzorniki. Naravovarstveni nadzornik ima pravico dobiti na vpogled osebno izkaznico nabiralca. Naravovarstveni nadzornik lahko tudi fotodokumentira potek kršitve in kršilca pri storitvi kaznivega ravnanja. O sumu kaznivega dejanja mora naravovarstveni nadzornik takoj obvestiti policijo, navesti vsa znana dejstva in dokaze ter izročiti dokaze, ki jih je pridobil.

2.2. Primer rumenega svišča *Gentiana lutea* L. kot domorodna zavarovana rastlinska vrsta

Rumeni svišč, košutnik (*Gentiana lutea*) je v Uredbi o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah označen s **črko C** s pripisom 'dovoljen odvzem iz narave in izkoriščanje'.

Torej je za nabiranje rumenega svišča, košutnika (*Gentiana lutea*) *možno dobiti dovoljenje za izkoriščanje* (prodajo, predelavo ali gojitev rastlin), v kateremu se navede ime in naslov osebe, ki bo izvajala odvzem, nato namen, čas, način, obseg odvzema ter geografsko območje odvzema iz narave in izkoriščanja.

2.3 Splošno o rumenem svišču

Rumeni svišč je pokončna, do 1 m visoka rastlina z votlimi stebli, ki raste na planinskih travnikih, med skalami in ruševjem v Alpah ter na Krasu (Nanos, Snežnik).

Slika 1: Rumeni svišč (*Gentiana lutea*) v naravnem okolju

Za namene farmacevtske industrije in industrije žganih pijač se goji tudi na manjših nasadih. V ljudski medicini je poznan pod nekaterimi zanimivimi imeni: košutnik, encijan, cijan, gencijana, gorčica, gorečica, grenčica, licijan, svederc, zvišč, srčenjak, idr. Rastlino prepoznamo po velikih suličastih rjavozelenih listih. Ima do deset rumenih kobulastih cvetov. Koreninski sistem je močno razvit in lahko seže tudi do meter

globoko, glavna korenika lahko sveža tehta tudi do 7 kg. Zacveti šele po šestih letih, cveti pa od junija do avgusta. Rastlina lahko dočaka tudi do 50 let.

Uporabni del je korenina rastline (*Gentianae Radix*), ki je že vsaj enkrat cvetela. Korenine se izkoplje zgodaj spomladi ali pozno jeseni, nato pa takoj posuši ter uporabi za izdelavo grenčic, čaja in tinktur.

Slika 2: Korenine rumenega svišča (*Gentiana lutea*) za čaj, ki so v prosti prodaji

Encijan ali rumeni svišč pripomore k lažšanju prebave in vzpodbujanju apetita.

Iz encijanove korenine pridelujejo tudi žganje, ki je zaradi svojih zdravilnih lastnosti še posebej priljubljeno med planinci, saj jim daje moč. V večini planinskih koč lahko naročimo žgano pijačo z uveljavljenim imenom Košutnik.

Slika 3: Namočene korenine rumenega svišča (*Gentiana lutea*) v žganju, ki bodo bodoči Košutnik obarvali rahlo rumeno

3. DOMORODNE NEZAVAROVANE RASTLINSKE VRSTE

3.1. Pravni okvir

Zakon o gozdovih (Uradni list RS, št. 30/93, 13/98 – odl. US, 56/99 – ZON, 67/02, 110/02 – ZGO-1, 115/06 in 110/07) ureja varstvo, gojenje, izkoriščanje in rabo gozdov ter razpolaganje z gozdovi kot naravnim bogastvom s ciljem, da se zagotovijo trajnostno sonaravno ter večnamensko gospodarjenje v skladu z načeli varstva okolja in naravnih vrednot, trajno in optimalno delovanje gozdov kot ekosistema ter uresničevanje njihovih funkcij.

Zakon o gozdovih je v pristojnosti Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 5. člen zakona določa, da se lastninska pravica na gozdovih izvršuje tako, da je zagotovljena njihova ekološka, socialna in proizvodna funkcija. Lastnik gozda zato mora dopustiti v svojem gozdu prost dostop, čebelarjenje, lov in rekreativno nabiranje plodov, zelnatih rastlin in gob.

Zakon daje osnovo za izdajo Pravilnika o varstvu gozdov (Uradni list RS, št. 114/09, 31/16, 52/22 in 125/22 – popr.). 43. člen tega pravilnika ureja rekreativno nabiranje gozdnih dobrin. Posamezni obiskovalec gozda lahko v smislu rekreativnega nabiranja za lastne potrebe nabere **dnevno največ 2 kg gob, plodov (npr. gozdnih borovnic, gozdnih jagod), mahov in kostanja** ter **1 kg zelnatih rastlin**, razen rastlin, ki jih je prepovedano nabirati na podlagi predpisa, ki ureja varstvo zavarovanih rastlinskih vrst. 41. člen nadalje definira, kdaj se šteje se, da se gozd opustoši oziroma se v njem ogrožajo njegove funkcije in sicer, če se nabirajo zelnate rastline tako, da se odstrani več kot 30% rastlin oziroma več kot vsaka tretja rastlina.

Skladno z 75. in 77.a členom Zakona o varstvu gozdov uresničevanje določb glede rekreativnega nabiranja gob, plodov, zelnatih rastlin in njihovih delov, nadzirajo gozdarski inšpektorji in pooblaščen delavci Zavoda - gozdarski nadzorniki, ki imajo pooblastila prekrškovnega organa. Od nabiralcev imajo pravico zahtevati in dobiti na vpogled osebno izkaznico. Gozdarski nadzorniki lahko tudi fotodokumentirajo

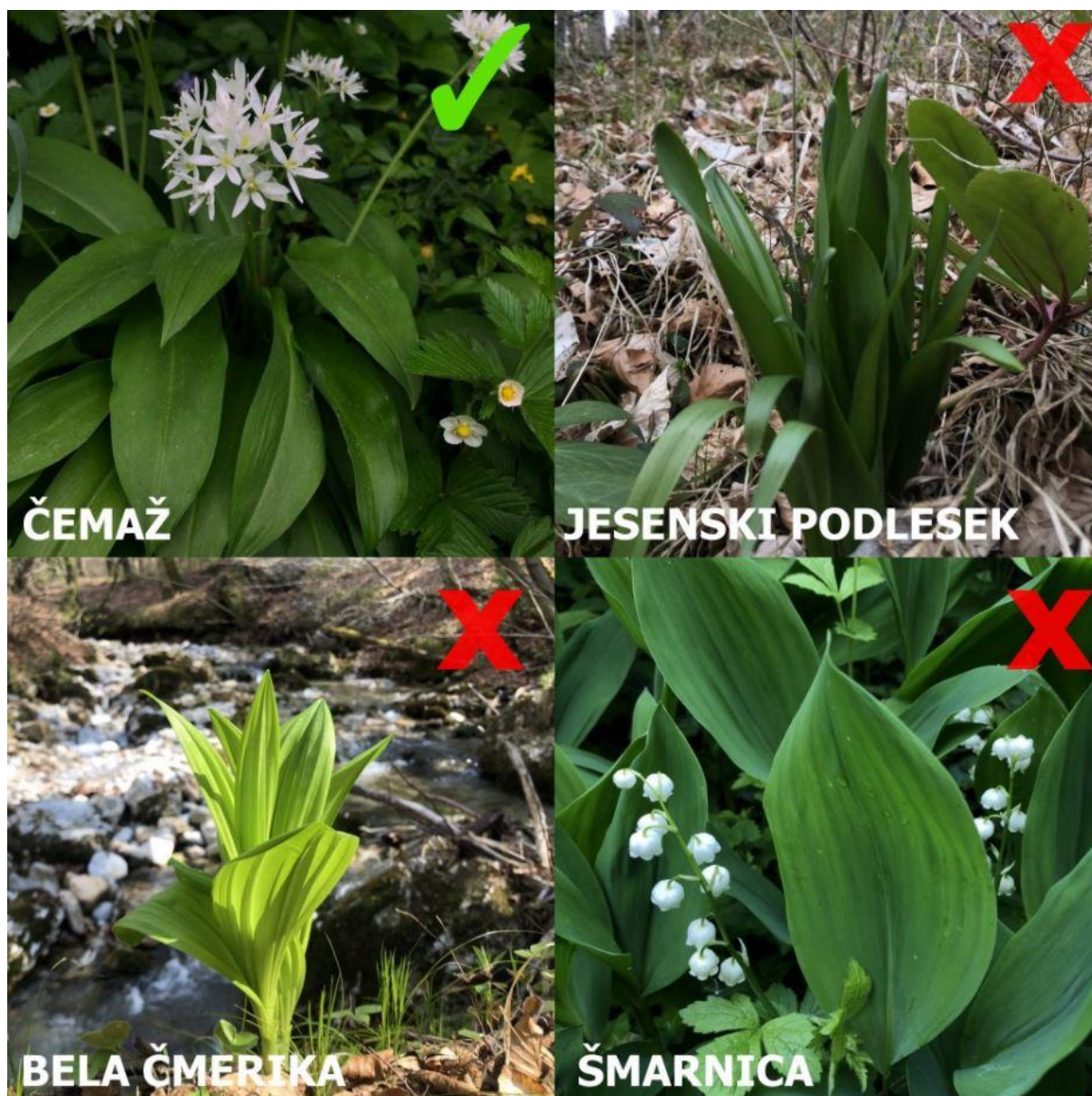
potek kršitve in kršilca zaradi dokazovanja storitve prekrška. Gozdarski nadzorniki imajo pravico izdati plačilni nalog nabiralcu. V tretjem odstavku 81. člena je določena globa od 200 eurov do 400 eurov, s katero se za prekršek kaznuje posameznik, ki pri rekreativnem nabiranju plodov, zelnatih rastlin, mahov in gob preseže dovoljene količine.

3.2. Primer čemaža (*Allium ursinum*) kot domorodne nezavarovane rastlinske vrste

Ker se čemaž uvršča med zelnate rastline, se ga dnevno sme nabirati največ 1 kg. Če je predhodno nabiranje čemaža na določenem kraju že doseglo mejo 30 %, nadaljevanje nabiranja ni dovoljeno.

3.3. Splošno o čemažu

Čemaž (*Allium ursinum*) je zelnata trajnica, ki jo uvrščamo v družino lukovk (Alliaceae), tako kot čebulo, česen, drobnjak in por. Nad zemljo se spomladi iz bele podolgovate čebulice, ovite v belo prozorno membrano, razvijeta dva pritlična dolgopecljata eliptično-suličasta lista, široka do 5 cm in dolga do 25 cm. Mladi listi so svetlozeleni, starejši pa potemniijo. Iz čebulice izrašča tudi cvetno steblo, na vrhu katerega se razvije socvetje belih zvezdastih cvetov. Užitni so vsi deli rastline, listi, steblo, cvetovi in čebulice. Zaradi močnega vonja po česnu, ga v naravi zaznamo še preden ga zagledamo. Pri nabiranju je potrebna izjemna previdnost. Svetuje se odtrgati vsak list posebej, da se med nabrane rastline ne prikrade kakšna strupena, ki uspeva na istem rastišču in je čemažu podobna. Najpogosteje prihaja do kontaminacije nabranih listov čemaža ali zamenjave z jesenskim podleskom, lahko pa tudi s šmarnico in belo čmeriko. Ker se zastrupitve zaradi zamenjav ali onesnaženj s spomladanskim podleskom ali šmarnico lahko že pri enem ali dveh listih omenjenih rastlin, končajo s smrtjo, je pozornost pri nabiranju izjemnega pomena.

Slika 4: Čemažu podobne strupene rastline

Čemaž ima podobne lastnosti kot česen, vendar je bolj zdravilen. Čemaž se uporablja predvsem v ljudski medicini, ker spodbuja delovanje žlez, krvni obtok, čisti celotno prebavno pot in dihalne poti, naj bi učinkoval razkužujoče in bil dobro sredstvo proti glistam v črevesju in blagodejno vplival na celo telo. Poleg svežega čemaža, se ga lahko uživa tudi v raznih toplih jedeh npr. kot čemaževo juho ali uživamo presnega v namazih (npr. čemažev namaz).

Slika 5: Primer predelanega čemaža

4. ZAKLJUČEK

Seminarska naloga osvetljuje pomembnost pravnega okvira pri varovanju prosto rastočih rastlinskih vrst v Sloveniji.

Primerjava med rumenim sviščem (*Gentiana lutea*) in čemažem (*Allium ursinum*) jasno pokaže, kako se lahko varstveni režimi med posameznimi domorodnimi rastlinskimi vrstami močno razlikujejo. Čeprav sta obe vrsti del naše naravne dediščine, je rumeni svišč kot zavarovana vrsta podvržen strožjemu pravnemu varstvu in njegovemu nabiranju je dovoljena le ob pridobitvi posebnega dovoljenja. Nasprotno pa je čemaž nezavarovana vrsta, katere nabiranje je dovoljeno brez dovoljenja, vendar z določenimi količinskimi omejitvami, da se prepreči prekomerno izkoriščanje.

Ugotovimo lahko, da je ključna razlika med vrstama v pravnem statusu, pristojnih organih in pogojih za nabiranje.

Primerjalna tabela: Razlike pravnega urejanja

	<i>Gentiana lutea</i> (rumeni svišč)	<i>Allium ursinum</i> (čemaž)
Status vrste	Domorodna, zavarovana	Domorodna, nezavarovana
Dovoljenje	da	ne
Nabrana količina	Določeno v dovoljenju kot posamičnem pravnem aktu	Max. 1kg/dan/osebo do 30 % rastlin v posameznem sestoju
Pristojno ministrstvo	Ministrstvo za naravne vire in prostor	Ministrstvo za kmetijstvo gozdarstvo in prehrano
Pravna podlaga	Zakon o ohranjanju narave Uredba o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah	Zakon o gozdovih Pravilnik o varstvu gozdov
Pristojni za nadzor	Inšpektorji za naravne vire in naravovarstveni nadzorniki	Inšpektorji za gozdarstvo in gozdarski nadzorniki

Poleg zakonodaje pa ima ključno vlogo tudi **ozaveščenost nabiralcev**. Le dobro informirani posamezniki lahko prepoznajo pomen ohranjanja naravnih virov in posledice nepremišljenega nabiranja. Ozaveščanje prispeva k prepoznavanju ogroženih vrst ter razumevanju ekološke vloge posameznih rastlin v naravnem okolju. Zato je izobraževanje in širjenje znanja o pravilnem ravnanju v naravi nujno za dolgoročno varstvo biotske raznovrstnosti.

Pravna zaščita sicer igra pomembno vlogo pri ohranjanju ogroženih vrst, a dolgoročna uspešnost varstva ni odvisna zgolj od zakonodaje. Ključnega pomena sta tudi zavest posameznika in njegova odgovornost do narave.

Zato velja izpostaviti misel, ki povzema bistvo varstva narave:

»Kjer se prebudi zavest, odpade potreba po prisili.«

Predvsem z znanjem, spoštovanjem in razumevanjem pomena naravnih virov bomo lahko dosegli trajno ravnovesje med človekom in naravo.

Kot ideja za učinkovito ozaveščanje pohodnikov in nabiralcev glede rumenega svišča (*Gentiana lutea*) se mi zdi primerna ponudba alternative: informiranje o varni in zakoniti pridelavi na lastnem vrtu z nakupom 'legalnih' sadik in semen v registriranih vrtnarijah s QR-kodo za več informacij za gojenje doma. Nekaj idej za slogane:

"Ne trgaj – posadi!"

"Rumeni svišč raje goji – v naravi pusti, da živi!"

"Gorski zaklad za tvoj vrt – ne za nahrbtnik!"

Ministrstvo za naravne vire in prostor kot resorno ministrstvo bi lahko namenilo določena sredstva za financiranje informiranja glede ravnanja s konkretnimi zavarovanimi rastlinskimi vrstami v sodelovanju s Planinsko zvezo Slovenije.

Kot ideja za učinkovito ozaveščanje pohodnikov in nabiralcev glede čemaža (*Allium ursinum*) pa predlagam pomladne kampanje resornega

Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano s kratko in jedrnato informacijo:

Kaj je dovoljeno?

- *Do 1 kg čemaža na dan na osebo.*
- *Nabiranje le listov, brez izkopavanja čebulic.*
- *Na enem mestu poberi največ 30 % rastlin – pusti ostalo za naravo in druge.*

ter Nacionalnega inštituta za javno zdravje glede zamenjave s strupenimi rastlinami.

Pri ozaveščanju imamo tudi varuhi gorske narave možnost, da med planinskimi izleti planincem in planinkam v naših planinskih društvih konkretno predstavimo in približamo zavarovane in nezavarovane rastlinske vrste s pravnega vidika, predvsem pa z vidika varovanja narave in trajnostnega sožitja človeka in narave.

5. VIRI IN LITERATURA

<https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO1600>

<https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO270>

<https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=URED3192>

<https://www.gorenjske-lekarne.si/svetovanje-clanek/rumeni-svisc>

<https://www.vrtnarava.si/rastline/opisi/trajnice-zelisca/rumeni-svisc-kosutnik>

<https://flanca.si/izdelek/rumeni-svisc-ali-kosutnik/>

<https://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cema%C5%BE>

<https://cekin.si/koristno/omejitve-pri-nabiranju-rastlin.html>

<https://nijz.si/zivljenjski-slog/prehrana/svetovana-previdnost-pri-nabiranju-cemaza/>

<https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV9492>

<https://zlatapticka.si/izdelek/bio-cemazev-pesto-vodiskar-100g/>

<https://www.zgs.si/informacije/novice/opozarjali-in-ozaveskali-obiskovalce-gozda-na-gorenjskem-1455>